

Научная статья
УДК 821.352.3
DOI: 10.31143/2542-212X-2024-1-227-243
EDN: PGMEUT

ИДЖЫРЕЙ ШАЛАГЪУАЛЭР ЗЫГЪЭШЕЙТЕЙ ІУЭХУГЪУЭХЭР ХУДОЖЕСТВЕННЭ ІЭМАЛХЭМКІЭ ТХАКІУЭ МЫЗ А. ЗЭРЫЗЭФИХЫР

Тымыжь Хьэмыщэ Тэркъан и къуэ¹, Бозий Наимэ Борис ипхьу²

^{1,2} Бэрбэч Хь.М. и цэр зезыхьэ Къэбэрдей-Балъкъэр къэрал университет,
Налшык, Урысей

¹ timigev.ha@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0001-6776-8004>

² naimabozieva@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-0767-2825>

Аннотацэ. Мы тхыгъэр хуэгъэпсащ къэбэрдей-шэрджэс литературэм и зыужьыкIэр, и лъапIэныгъэхэмрэ гъуазэу иIэхэмрэ, лъэпкъым лIэщIыгъуэжIэ къыдэгъуэгурыкIуэ художественнэ дуней еплъыкIэ телъыджэр, лъэхьэнэ зэхуэмыдэхэм абы игъуэта зэхуэжIыныгъэхэр къэгъэнэхуэным. А мурадым дызэрылгъэIэсын Іэмалу къэдгъэсэбэпаш «хыщI гъэхэм я тхакIуэхэм» я щIэблэ, «къуажэ прозэ» литературэ унэтIыныгъэм и лIыкIуэ Мыз Ахьмэд и художественнэ тхыгъэхэр. Статьям гулытэ лей щыхуэщIащ иджырей тхакIуэм и дуней лъагъукIэм, абы и тхыгъэхэр гъащIэм быдэу зэрыпыщIам, къыгъэсэбэп литературэ Іэмалхэм. Апхуэдэу къыхэдгъэщаш нобэрей щIалэгъуалэм я пащхьэ гъащIэм кърыгъуэвэ лъэпощхьэпохэм езы тхакIуэр зэрабгъэдыхьэр, ныбжьыщIэхэм зэрадэгуашэ хэжIыпIэхэр, чэнджэщхэр. Мы лэжьыгъэм и пщIэр къелэт темэр щIэуэ зэрыщытым, адыгэ литературэ щIэныгъэм Мыз Ахьмэд и творчествэр нобэр къыздэсым къыхутэну зэрыхунэмысам. Аращ тхакIуэм и художественнэ тхыгъэхэр анализ тщIыну дыщIеувэлIари. ИкIи къыхэгъэщын хуейщ ди къэхутэныгъэхэм кърыкIуахэр мы статьям къызэрыщыдгъэлъагъуэр: а) Мыз Ахьмэд рассказ жанрыр Іэзуу къэзыгъэIурыщIэщ; б) дыкъэзыгъуэреихь дунейм куууэ пхырыпльыф тхакIуэм образ гукьинэжхэр къыгъэщIащ; в) лъэпкъымрэ жылагъуэмрэ зыхэпсэукI дунейм къыщыхьу Іуэхугъуэ куэд къыщелэт абы и повестхэм, рассказхэм, новеллэхэм. Ахэр псори лъэпкъым и шыфэлIыфэр, и хьэл-щэныр, зыгъэгугIэ-зыгъэпIейтей Іуэхугъуэхэр, и блэклэмрэ и нобэмрэ зэпызыщIэ, и къэжIуэну ущIэзыгъэхьуэпс тхыгъэхэщ. Статьям дыщелэжьым, къэдгъэсэбэпаш зэпэлытэныгъэ, тхыдэ-зэгъэпщэныгъэ щIэныгъэ Іэмалхэр, литературэ анализыр, бзэщIэныгъэ хабзэхэр. Абыхэм я фIыгъэкIэ къэхута хьуащ тхакIуэм и тхыгъэхэм я къыщхьэщыкIыныгъэ нэхьыщхьэхэр, адыгэ литературэм Мыз Ахьмэд и творчествэм щуубыд увьшIэр. Ди къэхутэныгъэхэм кърыкIуахэр къыщыбгъэсэбэп хьунуш лъэпкъ литературэм и тхыдэр щатхыжкIэ, филологие ІэщIагъэм хуеджэхэм папщIэ программэхэр, лекцэхэр щызэхалхьэкIэ. Апхуэдэу статья сэбэп хуэхьунуш адыгэ тхакIуэхэм я тхыгъэхэр, зэрыщыту лъэпкъ литературэр урысейпсо щэнхабзэ утыкум ишэным.

Зэрыгъуазэ псалъэхэр: къэбэрдей-шэрджэс литературэ, литературэ хабзэхэр, «къуажэ прозэ», цыхугъэ, щIалэгъуалэ Іуэхухэр, тхакIуэм и Іуэху еплъыкIэ, Іэмал, хьэтI, хущIэкъуныгъэ.

Цитатэ къызэрыхэпхьунур: Тымыжь Хь.Т., Бозий Н.Б. Иджырей щIалэгъуалэр зыгъэпIейтей Іуэхугъуэхэр художественнэ ІэмалхэмкIэ тхакIуэ Мыз А. зэрызэфIихыр // Электронный журнал «Кавказология». – 2024. – № 1. – С. 227-243. – DOI: 10.31143/2542-212X-2024-1-227-243. EDN: PGMEUT.

Original article

**AN ARTISTIC SOLUTION TO THE PROBLEM OF MODERN YOUTH
IN THE PROSE OF A. MIZOV****Khamisha T. Timizhev¹, Naima B. Bozieva²**^{1,2} Kabardino-Balkarian State University named after H.M. Berbekov, Nalchik,
Russia¹ timigev.ha@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0001-6776-8004>² naimabozieva@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-0767-2825>

Abstract. This paper attempts to identify the aesthetic models of Kabardino-Circassian literature in its evolution, through the patterns of affirmation of ideals, stereotypes and clichés, appropriate for determining authors and specific time periods. The object of this study is the works of one of the brightest representatives of rural prose, a follower of the “writers of the sixties” Ahmed Mizov. The work focuses on identifying the peculiarities of the modern artist’s worldview, the connection of his works with life and a pronounced attitude to the reliability of the presentation. The relevance of the research topic is determined by its innovative nature associated with the analysis of unexplored works of Kabardino-Circassian literature. Researchers drew the following conclusions based on their scientific research of the prose writer’s work: a) A. Mizov is a master of the short story; b) a sensitive perception of the surrounding world allowed the author to create a whole gallery of artistic images, memorable for their immediacy; c) significant changes in social and political life, in everyday life, in the psychology of the ethnic group over the past decades, the artistic need to understand and show them underlie the novels, short stories, short stories by Ahmed Mizov. He fills his novels, short stories, and short stories with an artistic vision of the world. Their heroes are lively, original people, young people, mostly rural and their problems. In the course of the study of the writer’s work, a set of scientific methods was applied, including comparative, comparative-historical, description and literary analysis, which, from the point of view of usage, makes it possible to determine both structural models and the content-conceptual aspect of the artist’s work. The practical significance of the article is the results obtained, which can become a theoretical aid in further research of the work of modern authors and in the study of Kabardino-Circassian literature. They can also be used to prepare undergraduate and graduate students in philological faculties, as well as lecture courses on linked peoples’ literature and Russian literature. The article is intended to facilitate the entry of works of national literature into the all-Russian cultural context.

Keywords: Kabardino-Circassian literature, artistic tradition, rustic prose, moral issues, author’s position, method, style, trends.

For citation: Timizhev Kh.T., Bozieva N.B. An artistic solution to the problem of modern youth in the prose of A. Mizov. IN: Electronic journal «Caucasology». – 2024. – № 1. – P. 227-243. – DOI: 10.31143/2542-212X-2024-1-227-243. EDN: PGMEUT.

© Timizhev Kh.T., Bozieva N.B., 2024

Научная статья

**ХУДОЖЕСТВЕННОЕ РЕШЕНИЕ ПРОБЛЕМЫ
СОВРЕМЕННОЙ МОЛОДЕЖИ В ПРОЗЕ А. МИЗОВА****Хамиша Тарканович Тимижев¹, Наима Борисовна Бозиева²**

¹² Кабардино-Балкарский государственный университет им. Х.М. Бербекова, Нальчик, Россия,

¹ timigev.ha@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0001-6776-8004>

² naimabozieva@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-0767-2825>

Аннотация. В статье делается попытка выявить эстетические модели кабардино-черкесской литературы в ее эволюции через закономерности утверждения идеалов, стереотипов и клише, базовых для определения авторов и конкретных временных периодов. Объектом исследования выступают произведения одного из ярких представителей деревенской прозы, последователя «писателей-шестидесятников» Ахмеда Мизова. В работе делается акцент на выявление особенности мировоззрения современного художника, связь его произведений с жизнью и выраженная установка на достоверность изложения. Актуальность темы исследования определяется ее новаторским характером, связанным с анализом неизученных произведений кабардино-черкесской литературы. По результатам научного исследования творчества прозаика сделаны выводы: а) А. Мизов является мастером короткого рассказа; б) чуткое восприятие окружающего мира позволило автору создать целую галерею художественных образов, запоминающихся своей непосредственностью; в) значительные перемены в социальной и политической жизни, в быту, в психологии этноса за последние десятилетия, художественная потребность понять и показать их лежат в основе повестей, рассказов, новелл Ахмеда Мизова. Они наполнены художественным видением мира. Их герои – живые, самобытные люди, молодежь, большей частью сельская, и ее проблемы. В ходе исследования творчества писателя применен комплекс научных методов, в том числе сопоставительный, сравнительно-исторический, описание и литературный анализ, которые с точки зрения употребительности дают возможность определить, как структурные модели, так и содержательно-концептуальный аспект творчества художника. Практическая значимость статьи заключается в том, что полученные результаты могут стать теоретическим подспорьем при дальнейшем исследовании творчества современных авторов и при изучении кабардино-черкесской литературы в целом. Они также могут быть использованы при подготовке студентов-бакалавров и магистрантов филологических факультетов, в лекционных курсах по литературе родственных народов и литературе народов России. Статья призвана способствовать вхождению произведений национальной литературы в общероссийский культурный контекст.

Ключевые слова: кабардино-черкесская литература, художественная традиция, деревенская проза, проблемы нравственности, авторская позиция, метод, стиль, тенденции.

Для цитирования: Тимижев Х.Т., Бозиева Н.Б. Художественное решение проблемы современной молодежи в прозе А. Мизова // Электронный журнал «Кавказология». – 2024. – № 1. – С. 227-243. – DOI: 10.31143/2542-212X-2024-1-227-243. EDN: PGMEUT.

© Тимижев Х.Т., Бозиева Н.Б., 2024

Жылагъуэм щызекъуэ хабзэ-зэхэтыкIэхэм, схематизмэм, бинарностым къыбгъэдэкIуэтурэ адыгэ литературэр психологие зэпкърыхыныгъэм щыхуэкIуэ лъэхъэнэм хуозэ Мыз Ахъмэд литературэм къыщыхыхъа зэманыр. Демократие унэтIыныгъэм зрагъэужьыну, гъащIэм къыщыхъу зэхъуэкIыныгъэхэр нэхъ убгъуауэ къагъэльэгъуэжыну зыхузэфIэкIа тхакIуэхэм – «хыщI гъэхэм я тхакIуэкIэ» зэджэхэм – я жъауэм къыщIэтэджыкIащ Мызыр. Абы хузэфIэкIащ зы образым къыпкърыкIыжу лъэпкъ псом и образыр и художественнэ тхыгъэхэм щызэфIигъэувэн. «ТхакIуэм художественнэу къыгъэлыагъуащ цIыху щхъэ закъуэм и этическэ еплъыкIэмрэ гупым еймрэ я зэхуштыкIэр. Абы и

тхыгъэхэм дызэрыт зэманым щекIуэкI Iуэхугъуэхэм, кышыхъу ныкъусэ-ныгъэхэм щытепсэлыхъ къудейкъым, атIэ ахэр психологизм, лиризм куукIэ гъэнщIащ, иджырей цIыхум и псэм щыщIэхэр, и гурыгъу-гурыщIэхэр, и хъуэ-псапIэхэр нэгъэсауэ къыдгурыIуэн щхъэкIэ» [Тимижев 2006: 100].

Мыз Ахъмэд фэрыщIагъым зыдримыгъэхъэхуэ, псэкIэ игъэвыр псалъэ дахэкIэ, бзэ шэрыуэкIэ къеIуэтэжыф, ар зыхуиIуатэм и псэр игъэпIейтеуэ. Псом хуэмыдэу абы къохъулIэ иджырей щIалэгъуалэм и псэукIэр зыхуэдэр, абы и пащхъэм гъащIэм къригъэуэвэ лъэпощхъэпохэр кызынэкIыным хуэунэтIауэ иригъэкIуэкI Iуэхугъуэхэр. Мызырщ япэу адыгэ литературэм кыыхэзыхар политикэ залымыгъэм и лей зытехъа унагъуэм и щIэблэм я гъащIэр кърагъэлын папщIэ ирагъэкIуэкIа бэнэныгъэр. Аращ мы статьянкIэ тхакIуэм и творчествэу иджыри кыздэсым литературэ щIэныгъэм гулытэ хэха зыхуимыщIар зэпкърытхыну дыщIеувэлIар.

Мыз Ахъмэд кышты темэм фIыуэ йогупсыс, куууи зэпкърех. ГурыщIэ къабзэ хуиIэу, IэкIуэлъакIуэу ар тотыхъ къуажэдэс ныбжьыщIэхэм, мэкъумэшыщIэ кызыэрыгъуэкIхэм я гурыгъу-гурыщIэхэм. ТхакIуэр набдзэгуб-дзаплъэу гъащIэм пхыроплъ, абы нэгъуэщIхэм гу зылыамытэ Iуэхугъуэхэр къехутэ икIи зэпкърыхауэ ди пащхъэ кърелъхъэж. А псори гупсысэ къабзэкIэ псыхъащ. Аращ тхакIуэм и тхыгъэхэр гурыхъ зыщIри.

«70–80 гъэхэм экономикэм и зыужыкIэр щIэгъэхуэбжьэн хуейуэ екIуэкIа кърал политикэм лэжыгъэ тематикэр литературэми кыштыгъэщIэлэжат. Адыгэ литературэми апхуэдэ тхыгъэ зыбжанэ кыыхэхъуащ (Къэрмокъуэ М., ХъэхъупащIэ Хъ., Мэзыхъэ Б., Журт Б., АбытIэ В., Шыбзыхъуэ М., ХъэIупщы М. сымэ я прозэ тхыгъэхэр)» [История адыгской... 2021: 158]. Лъэхъэнэ епсынщIэкIым кышты гупсысэхэмрэ кыигъэуэв къалэнхэмрэ и рассказхэм, новеллэхэм, лирическэ повестхэм лъабжьэ зэрахуищIамкIэ Мызыр а тхакIуэхэм я сатырым хоувэ. Ахэр щызыхуэхъэсащ «Гъатхэ уэс» (1992), «Щожэх аддэ жыжьэу Урыху» (2002) тхыльхэм.

«Гъатхэ уэс» тхыльым ихуащ «Гурыль къабзэ», «Зауэм и джэртпэдэжэж», «Гузэрыдзэ», «Гур зылыхъуэр», «Щэбэт къакIуэ» рассказхэр.

«Щожэх аддэ жыжьэу Урыху» тхыльым а фIэщыгъэцIэ дызэр зиIэ повестым кыштынэмыщIа итщ «Ахын и гуIэ макъ», «Зэшыпхъуищым я гъыбзэ», «Щымахуэм кыигъэзэжащ» рассказхэмрэ «ТхъэрыкъуитI», «Удз гъэгъа» новеллэхэмрэ. Гу зылытапхъэу щытщ, тхакIуэм и тхыгъэхэм гъащIэм кышыхъу Iуэхугъуэ зэмылIэужыгъуэ куэд лъабжьэ зэрахуищIым. Ауэ псоми щынэхъыщхъэр щIалэгъуалэм я гъащIэрщ, ахэр зыхэпсэукI дунейрщ. Псалъэм папщIэ, апхуэдэщ «Гурыль къабзэ» рассказыр. ТхакIуэм абы кыштыцIэт псэуэгъу зэхуэхъуа ныбжьыщIэхэм я лъагъуныгъэр зэрахуэмыхъумэр. Щхъэгъусэ зэхуэхъуахэр акъылэгъу зэрызэдэмыхъуам кыыхэкIкIэ, я сабийр анэншэу къэнащ. Мыр куэдрэ узрихъэлIэ Iуэхугъуэщ – щIалэщIэм щхъэгъусэ ищIа нэужь, унагъуэм псалъэмакъ кыихъуэр. Абы и щыхъэтщ Хъэзрэт и щхъэгъусэр. Къашэри куэд дэмыкIауэ къалэм щыпсэуну ныкъуакъуэу хуежьат ар. И мурадым зыри кыштымыкIым, и сабийр хыфIедзэри, езыр нэгъуэщIым докIуэж. ГъэщIэгъуэнщ, языныкъуэхэм деж хамэ цIыхур благъэм нэхърэ нэхъ гуапэу, нэхъыфIу кызыэрыпхущIэкIыр. «Гурыль къабзэ» рассказым ар

кышыгыэльэгъуащ Хьэзрэт етІуанэу щхьэгъусэ хуэхъужа Марие и образымкІэ. Ар анэ льягъуныгъэ зыхэзымышцІа Аслъэн цыкІу гуапэу бгъэдэтщ икІи фІуэ ельагъу. Марие и хьэлат хужьыр гурыль къабзэм, дахагъэм я символу кыщехь тхакІуэм и тхыгъэм.

«Гурыль къабзэ» рассказым дызыщрихьэлІэ цыхубз образым зыкІи ещхькыым «Гузэрыдзэм» хэтыр. Ар тхакІуэм дегъэльагъу Анзор цыкІум игу къеуэхэмкІэ. Ахэр иджыри зэ щыхьэт тохъуэ анэнэпІэсыр анэм нэхьрэ нэхьыфІ сабийм дежкІэ зэрымышьунур. «АнэнэпІэсыр уэсым нэхьрэ нэхь щыІэщ зэзым нэхьрэ нэхь дыджщ» щыжаІэр апхуэдэ гуэрщ. А псалъэжыым куэд къыбгурегъаІуэ. И анэнэпІэсым бгъэдэсыну щІалэ цыкІум имыдэу щІопхъуэжри и анэшым мэкІуэж. Зи адэр фадэм дихьэха, зи анэр зимыІэж сабийм къыфІоцІ и закъуэу дунейм къытенауэ. Къэхъуам щІалэ цыкІум и адэ Беслъэни куэдым иригъэгупсысащ, къыгуригъэІуэжащ и шыуагъэхэр икІи ар къишэжыну кІуащ. Ауэ апхуэдизу гузэрыдзэ зыщІа сабийм кІуэжын идакыым. ТхакІуэм Іээу къыгъэльэгъуэн хузэфІэкІащ унагъуэм кыхъуа Іуэху мышхьэпэхэр: дэ долъагъу гу щыІэ-псэ щыІэу анэнэпІэсыр мыльхукъуэм зэрыхушытыр, зи къуаншагъэр зымыгъээкІуэжыф адэм и гум щыщІэр, зи щхьэ бадзэ тезыхужыф хъуа щІалэ цыкІум езым и гъуэгу гъащІэм къызэрыщигъуэтыжыфынури.

Рассказым кІэух иІэм къыбгурегъаІуэ сабийхэм ягу ираубыдар куэдрэ зэрахъумэр икІи абы и шапхьэщ щІалэ цыкІумрэ анэшхуэмрэ я зэпсэльэныгъэр.

«– Хьэуэ, Быбэ, ськІуэжынуІым!

– Егупсыс, си псэ, дауэ мыхъуми, уи адэщ. Хэт ищІэрэ, узыхуей нэхь ухуигъээнкІэ хьунщ.

Абдеж щІалэ цыкІум игу къэкІыжащ анэнэпІэсыр, абы ипхъу гъэфІар, унагъуэм иль псалъэмакыыр. И нэгу къыщІегъэхьэ игъээжмэ, иІэну псэукІэр. Куэдрэ мыгупсысэу, нетІэ ита жэуапым къытрегъазэ:

– Хьэуэ, Быбэ, ськІуэжынуІым.

Беслъэн и къуэм хуеплъэкІащ. Абы щыблэм хуэдэу къытехуат Анзор и псалъэхэр. Абы иужькІэ адэм куэдрэ зиІэжъэжакыым. Хуэму къэтэджыжри, хьэльэу бакъуэрэ, бжэмкІэ иунэтІащ. И къуэм и жэуапыр апхуэдизкІэ жагъуащэ щыхъуати, фызыжыым зы псалыи къыжримыІэу дигъэзыкІыжащ пщІантІэм. Иджыт абы кышыгыгурыІуар и къуэр зэрыІэщІэкІар. Иджыт абы щызэхыщІар къишэжа цыхубзымрэ езымрэ и къуэм гузэрыдзэ зэрырагъэщІар. ИкІи абыкІэ къуаншэр псом япэу езыр зэрыарар хьэкъ щыхъуат» [Мизов 1992: 161].

«Гур зыльыхъуэр» рассказыр кІэщІщ, ауэ гу лытэн хуейщ абы кышыІэта Іуэхугъуэр дэтхэнэ зы цыхуми къызэрыльэІэсыр. Мыбдежми тхакІуэм кышыІэтыр ныбжьырщ, абы цыхум и гъащІэр зэрызэрхъуэкІырщ. Рассказыр зытеухуар персонаж нэхьыщхьэ Къэралбий зыхэт гупсысэхэрщ, абы и гукъеуэхэрщ, гукъэкІыжхэрщ, кІэщІу жыпІэмэ, и гъащІэ гъуэгуанэрщ. Ауэ тхыгъэм щынэхъыщхьэр цыхум и психологием игъуэт зэхъуэкІыныгъэхэрщ. Къэралбий зи ныбжь хэкІуэта лыщ, ар пенсэм кІуащ. Аракъэ езыр гукъеуэр?! Зауэм хэта, зы махуэ къэмынэу лажьэу еса цыхур пенсэм кІуа нэужь, абы и

дежкIэ ар лъэхъэнэ зэхэгъэкIыгъуэщ. Цыхумрэ ныбжымрэ щызэпэщIегъэуэ тхыгъэм тхакIуэм. Иджы абы и махуэхэр кIыхът, зэшыгъуэт. Пенсэм кIуэри и гугъу нэхъ къамыщIыжу хъуат. «Хъунщ уэ пщIар, зыгъэпсэху», – жаIэу лэжьапIэм къыIуашыжа щхъэкIэ унэм зэрыдэсыр абы къехъэльэкIырт» [Мизов 1992: 166]. ПщIантIэм щичIэнышхуи иIэтэкъым абы, зэзэмызэ Iэщым яхыхъэ мыхъумэ. И щIалэ нэхъыщIэм унагъуэм цыхухъу Iуэхуу илыр зэфIигъэкIырт. Махуэ псом и щхъэр здихьыну ищIэртэкъым Къэралбий. Хъэблэм и ныбжь ит дэсыжтэкъым... Гуэщым щIэлъ пхъэкIэбжьэкIэмрэ гъущIыкIэхэмрэ зыгуэрхэр къахиIущIыкIырт. Унагъуэм исхэми ялъагъурт пенсэ нэужьым ар гугъу зэрехьыр, ауэ хуэм-хуэмурэ есэжынщ жаIэрти, абы тету екIуэкIырт. АрщхъэкIэ есэжыртэкъым. Унэми щIэмызагъэу, пщIантIэми дэмызагъэу зэпымыуэ и гум зыгуэр къилыхъуэрт.

Ауэ куэдрэ хуэшэчакъым апхуэдэ псэукIэр: «Пщэдджыжьым кIыфI зэхэту къэтэджащ Къэралбий. Абы и Iэуэляуэ макъым къызэщигъэуа Шумсэт и лIым щыгъын хуабэ щитIагъэу щилъагъум къэпсэлъащ:

– Дэнэ нэхумыщым зыздэбгъэхъэзырыр?

Имыхабзэу абдежым Къэралбий и макъым зригъэIэтащ:

– Дэнэ, дэнэ?! СыкIуэнущ лэжьакуэ! Псори фызыыхъэри пенсэм сывгъэкIуаш, сывгъэунэн фи гугъэу. Иджы, мис, ЛутI ипхъу гъэфIэным ещхъу, Iуэхуншэу сьдэсщ бадзэ соцэри!

Къэралбий пщIантIэм дигъэзыкIа нэужь, Шумсэт куэбжэпэм деж куэдрэ щытащ, абы кIэлъыплъу. «Арати уэ жэщкIэ жейм ущIемызэгъыр, – игукIэ жиIэрт абы, – лэжьыгъэрати а уи гур зылыыхъуэр» [Мизов 1992: 168].

«Гур зылыыхъуэр» рассказым къыпызыщцэщ «Щэбэт къакIуэ» рассказыри. Ари зытеухуар унагъуэмрэ абы ис цыхумрэ я зэхущытыкIэрщ. ТхакIуэм къыхегъэщ ди зэманым нэхъыбэрэ урихъэлIэ зэрыхъуар анэм хуищIэ псор, анэм и лъагъуныгъэр зыхэзымыщIыкI быныр. «Щэбэт къакIуэ» рассказым къыхощ Хъэсэнрэ и щхъэгъусэ Зерэрэ. Хъэсэн и анэр сымаджэу къищIати, кIуэжыну зигъэхъэзырт. Ауэ Зерэ сытым дежи щхъэусыгъуэ къегупсыс: зэм фызышэ кIуэн хуейщ, зэми сабийр циркым ишэн хуейщ. Апхуэдэу зэманыр макIуэ, ауэ Хъэсэн и анэм деж нэскъым.

Мы пычыгъуэмкIэ тхакIуэм къыдгурегъаIуэ Хъэсэн и гур анэм зэрыхуэщIыIэр:

«– Ягъэ кIынкъым, дянэм дэнэ сихъыжын, пщэдей сыкIуэжынщ.

– Тхъэ пщэдей уи Iуэху хуэхъуну си фIэщ мыхъу. Борис Щыхъырбиевич уздригъэблэгъар-щэ?

– А-а, уэлэхьи, ари Iэмал имыIэ. Езы министрри кIуэнущ бдзэжьеящэ, емыкIукъэ абыхэм пщIы яхуэбупсыну? НтIэ, Ритэ фэрэ фымыкIуэжыфыну пIэрэ пщэдей?

– Тхъэ, дымкIуэжыфыну-тIэ? Мазэ мэхъу мо нэгъуэщI къэрал къикIа циркыр мыбы къызэрыкIуэрэ. Сабийм и нэ къокI. Сыт лъандэрэ къыткIэрыс ар. Пщэдейризэращ зэрагъэльэгъуэжыну...

– Сыт тщIэн-тIэ, дыкIуэжынщ щэбэт къакIуэ.

ИкIи къыщылъэтри дзапэ уэрэд къришу балкономкIэ иунэтIащ» [Мизов 1992: 172].

Мыз Ахьмэд и сыт хуэдэ тхыгъэми гъащIэ теплъэгъуэ гуэр лъабжьэу иIэщ. А лъабжьэри тхакIуэм зэхиха хьыбархэрщ е езым и нэгү щIэкIа Iуэхугъуэхэрщ. Апхуэдэ тхыгъэщ «Щымахуэм кыигъээжащ» рассказри. Мыри зытеухуар ныбжьыщIэм и гъащIэрщ, абы и гугъуехьхэм пэщIэмытыфу езым и дунейр зэрикьутэжырщ. Ауэ, адрей и тхыгъэхэм къащхьэщыкIыу, иджы тхакIуэм ди пащхьэ кьрилхьэр зэдэлъхузэшыхьум я зэхушытыкIэрщ.

Гү лъытэн хуейщ мы рассказым хэт персонажхэм я гупсысэкIэхэм, ахэр шыпсалъэкIэ къагъэсэбэп псалъэжхэмрэ жыIэгъуэхэмрэ: «АрщхьэкIэ ушыджэлэнур пщIэтэмэ, упщIэ бгъэтIылынтэкъэ!» [Мизов 2002: 234], «Насыпыр алыхьым кыуимытамэ, дэнэ кыпхын?!» [Мизов 2002: 235], «Гур мывэ шыкыркыым» [Мизов 2002: 236], «ГъущIым я нэхь быдэри зэманым нэхь къэгъэшыгъуафIэ ещI» [Мизов 2002: 237]. Абыхэм занщIэу кыбжаIэ тхакIуэм и Iуэху еплъыкIэр, ар зи лъэныкъуэ хьунур.

Зи гъащIэр гугъу, гукъеуэ куэд зиIэ персонаж зыбжанэ кышыхощ мы рассказым. Иджы щыIэ щIалэгъуалэм я гупсысэкIэр, хьэл-щэным куэдкIэ пэгъунэгъуу иухуащ дэтхэнэ и образри тхакIуэм. Ди зэманым куэдрэ узыхуэзэ Iуэхугъуэ мыхьумыщIэхэри щыболъагъу тхыгъэм. Аслъэнбийрэ ХьэIишэтрэ я зэхушытыкIэм уегъэгүзавэ. Уеблэмэ, «дуней кьутэжыгъуэр къэсауэ пIэрэ?» – жыпIэу уегъэгупсысэ зэтIолъхуэныкъуэхэм я зэхушытыкIэм. Ауэ уегупсысмэ, Аслъэнбий и хьэл-щэнымкIэ кылэжъу кыщIэкIынущ а псори. Сытым дежи лъэхъуэщым ихуэрт ар. Абы мыхьумыщIэ гуп пэшэгъу кыхуэхъури ефэн кыиублащ. Аслъэнбий къемышхыдамрэ кыжрамьIамрэ укIуэдыж. Апхуэдэхэм деж абы и ефэныр пIалъэкIэ щигъэтырт, арщхьэкIэ куэд дэмыкIыу, аргуэру кыиублэжырт. Дауэ хьуами, сыт хуэдэ гуауэ иримыгъэлъэгъуами, бэлыхь тримыгъэлыаами, ХьэIишэт и дэлъхум кыхуигъэгъурт псори. ФIыуэ илъагъу щIалэр и дэлъхум зэрыIэщIэукIари, и насып зэрикьутари щогъупщэ абы, Аслъэнбий и хьэдагъэм дэту абы и сабийр кыщилъагъум. ЩIалэ цыкIур абы и псэм фIыуэ елъагъу икIи, зеиншэу кымыгъанэу, и деж ешэр. Анэкьилъхухэм зэхуаIэн хуей лъагъуныгъэмрэ гумашIагъэмрэ я щапхьэщ ХьэIишэт и образыр.

Рассказым и кIэухымкIэ кыбгуролуэ тхакIуэм и тхыгъэм «Щымахуэм кыигъээжащ» щыфIищари: «Плъагъурэ а дунейм зыкызырэзыIищIар, – ХьэIишэт и гупсысэр кызэпиудащ и щыбагъым дэс цыхухьум, – щымахуэм кыигъээжащ!» ХьэIишэт щхьэгъубжэм дэплъащ. Зыр зым еIунщIу, плащIэу, дунейжыр яхуримыкыуу зэныкъуэкъу хуэдэ, уафэм кызырехьэхырт уэс цыкIу-цыкIу къомыр. «Щымахуэм кыигъээжащ», «щымахуэм кыигъээжащ», – а псалъитIыр вууэ итт абы и тхьэкIумэм. Уэсыр кIуэ пэтми нэхь Iув хьурт, жьапщэ етари абджым къефыщIауэрт. АпщIондэхуи, и IэплIэм ижеихьа сабийр пIыщIэ фIэщIырты, хьыджэбзым нэхьри зрикьузылIэрт...» [Мизов 2002: 238].

«Зэшыпхьуищым я гъыбзэ» рассказым лъабжьэ хуэхъуар Болэтей къуажэм пэжу кышыхьуа Iуэхугъуэщ. Зи адэр зауэм дэкIыу хьыбарыншэу кIуэдам абы и пхьуищым уэрэд хузыхалъхьауэ шытащ.

ГъэщIэгъуэнщ рассказым и композицэр. Ар тхакIуэм тIууэ игуэшащ, темитI кыщиIэтащ.

Япэ Iыхьэм Мыз А. щытопсалъыхь и лIыхьужь нэхьыщхьэ Жанджэрий. Абы и ныбжьыр хэмыкIуэтами, Iэрызехьэу пIэм кыхьэнащ. КъишагъащIэу

зауэм дашаш, уІэгъэ куэдрэ хьуаш, ауэ а псоми къелауэ къыщигъэзэжам и щхьэгъусэр дунейм ехыжауэ кърихьэлІэжаш. Абы уз Іей къеуалІэри ихьат. ТхакІуэм дегъэлыагъу апхуэдизу фІыуэ ильэгъуу щыта цІыхубзым и фэеплбу хьыджэбз цІыкІу къызэрыхуигъэнар. Абы и адэр зэрехьэр, сыт и лъэныкъуэкІи доІэпыкъур.

ЕтІуанэ Іыхьэм къыщыгъэлыэгъуэжаш Данэхухэ я унагъуэр: абы и шыпхьухэр, и дэльху Хьэсэнбий.

Хьэсэнбий щІалэ физкъэмышэу зауэм дашри хьыбарыншэу щыкІуэдащ. Нобэр къыздэсым зэшыхьуищым я дэльху закъуэр ягъеижыр. Рассказым къызэрыхэщымкІэ, зэшыхьуищым гъыбзэ хуаусаш я дэльхум. Мис, Данизэт радиокІэ къыщыпсалъэкІэ гурыІуэгъуэ мэхьу дызытепсэлъыхь Іуэхугъуэр: «...куэд щІакъым, тхьэ, ильэс зыплІытху хьуами арщ, гъыбзи хуэдусыжам ди дэльху цІыкІу мыгъуэм. Иджы ар зэзэмызэ, мис мыпхуэдэу зэшыхьуищыр дыщызэрихьэлІэжым дей, жыдоІэри дыщысщ, ди нэпсыр къежэхьу. А цІыкІу мыгъуэр псэууэ диІэжами... Мо къурш плъагъу екІуэкІым хуэдиз дыщэ нэхьрэ нэхь къэсщтэнт, тхьэ, абы зэ сыІуплъэжыну...» [Мизов 2002: 236].

Адэм хуиІэн хуей пщІэр, нэмысыр, узэрыхуэхьуфкІэ удэІэпыкъун, гугъу зебгъэхьын зэрыхуейр Мыз Ахьмэд дегъэлыагъу Зэбинэт и образымкІэ.

Мыз Ахьмэд и новеллэхэр зытепсэлъыхь ІуэхугъуэкІэ, я къэІуэтэкІэкІэ, я купщІэкІэ щхьэж и шыфэлІыфэ яІэжщ.

«Удз гъэгъа» новеллэр тхакІуэм фэепль хуищІащ композитор цІэрыІуэ, щІалэу дунейм ехыжа Даур Аслъэн. Адэ-анэм, анэкьильхум, быным теухуа и тхыгъэхэм яужькІэ тхакІуэм чэзур лъыгъэсащ ныбжьэгъум. Лирическэ лІыхьужьым и ныбжьэгъур сымэдэжщым щІэлъу къыщІедзэ тхыгъэр. Ар мэгузавэ: «Зи хьым ихуа уз хьэлъэм и ныбжьэгъур къимыутІыпщынкІэ...» [Мизов 2002: 200]. Апхуэдэуи къэхьуаш. Дунейм ехыжа и ныбжьэгъум хуэгъэзауэ лІыхьужьым жеІэ: «Си гупсысэр зыІыгыр зеиншэу сыкъэзыгъэна, сигу щІэлъэныкъуэр здэзыхьа Бесльэнт. Ерыскъы ІэфІ куэд зыдэсшха, си фІымкІи, си ІеймкІи, си щэхумкІи сызидэгуашэу сиІа, ещхьыркъабзэу къыздэгуашэу щыта си ныбжьэгъу пэжырт. Дунейр нэхьри дахэ, ІэфІ, щІэщыгъуэ къысщызыщІу, си Іуэху щызэхуэмыхьум зыкъысщІэзыгъакъуэу сщІыгъуа Бесльэнт» [Мизов 2002: 202].

Новеллэр «сюжетыншэ тхыгъэкІэ» зэджэ литературэ жанрым иту тхаш. Абы Іуэхугъуэ егъэлея къыщыІуатэу е и лІыхьужьхэм бэлыхьлажьэ гуэр щригъэлэжьу щыткъым. Сюжетым и пІэ къиувэр композитор цІэрыІуэм зэчий бгъэдэлъарщ. ГъэщІэгъуэнщ абы зэхильхьа макъамэр зыхэзых ныбжьэгъум и гум зэрызиубгъур: «ЖыІэгъуейщ а дакъыкъэхэм сэ а макъамэм сызэрищІар – гъуэгуанэ жыжьэм сызэрыригъэзэшари сызэрымэжалІэри зэуэ сщыгъупщэжат. Фи нэгу къыщІэвгъыхьэт гъэмахуэ цІывыгъуэм псыхуэлІэм фи Іур иригъэгъушыкІауэ псынэпс щІыІэ фефэу. Апхуэдэу ІэфІт Бесльэн сызригъэдаІуэр. Хьэмэрэ уафэр зыуфэбгъуа пшэ фІыщІэжьхэр текІуэту дыгъэ бзий шабэхэр Іэпкълъэпкъым къедэхащІэу къызыфІэвгъэщІыт. Апхуэдэу шабэт, псэм и гуапэт зыбгъэдэс Іэмэпсымэм си ныбжьэгъум къригъэкІыр...» [Мизов 2002: 202].

Фырылажьэ, псэ дахэ, гу кьабзэ зыбгъэдэлъ дунейм ехыжами, и псэр дунейм кьытонэ, и гурыгъу-гурыщIэхэр кьэхьукъуащIэмкIэ тхакIуэм кьеIуатэ. Бесльэн щIалъхьа нэужь кьепсыжа дыгъэм, псэм и щIасэм, абы кьыпкьрыкI и Iэужь хэтщ. Зи ныбжьэгъур зыфIэкиIуэда щIалэм и гурыгъу-гурыщIэр зэхьидигъэщIэн папщIэ, тхакIуэм екIу дьдэу кьегъэсэбэп пейзажри: «Дыгъэ кьепсми, хуабэтэкъым» [Мизов 2002: 203]. ИужькIэ, кхъэм кьыдэкIыжа нэужь, «жыг кьэтIэпIари, кьуалэбзу макъ зэмышхьхэри – псори Бесльэн, гьащIэр фIыуэ зылыагъуу шыта щIалэм и Iэужь, абы кьыпкьрыкIыу кьыфIэщIырт» [Мизов 2002: 204].

Художественнэ очеркым и жыпхъэм иту тха «Удз гъэгъа» новеллэм и ухуэкIэм ещхьщ «ТхьэрыкьуйтI» тхыгъэри. Сыт зэманми тхакIуэхэм гулытэншэу кьагъанэркъым новеллэм кьыщыIэта темэр. Ар теухуащ цIыхур сыт шыгъуи зыгъэпIейтIей гурыщIэм – лыагъуныгъэм.

Мы новеллэм кьыщыгъэлъэгъуэжащ лыагъуныгъэ кьабзэр зи гущIэм кьыщыуша адыгэ пщашэ цIыкIум и гурыгъу-гурыщIэхэр, абы фIыуэ ильэгъуа щIалэм хуиIэ IэфIагъыр. Тхыгъэр хохъэ тхакIуэм фIыуэ ильагъу, нэхьыбэу зытетхыхь «унагъуэ Iуэху» литературэ унэтIыныгъэм.

ТхакIуэм и новеллэм «ТхьэрыкьуйтI» фIэщыгъэцIэ зэрыритамкIэ гурыIуэгъуэ мэхьу тхыгъэм зы нэщхьеягъуэ гуэр кьызэрыщыкIуэнур. А нэщхьеягъуэм ижъ зыщIихури абы дызыщрихьэлIэ персонажхэрщ – Заретэрэ Русланрэ. Ауэ иджы тхакIуэм имыгъэзахуэр зи IэкиIэ зи насыпыр зыкьутэж ныбжьыщIэхэркъым, атIэ нэхьыжьхэрщ. ФIыуэ зэрыльэгъуа Русланрэ Заретэрэ яку кьыдохьэ щIалэм и анэр. Абы жэмышу лажьэр нысэ хуэхьуну хуейкъым. ЩIалэм мыхьужыну уз кьоуалIэри ныбжьыщIитIым ягу иралъхьар кьайхьулIэркъым. Я насып зэтемышуэу, зы махуэ зэхуэмызамэ, зэхуэзэшущытахэр пасэу дунейм йохьжхэр. Ауэ а гурыль дахашэм и фэеплъу я псэр тхьэрыкьуйтIым хыхьауэ, Заретэ и кхьащхьэм теуфэрэзыхьу тхакIуэм дегъэлыагъу. Тхьэрыкьуэ хужьымрэ тхьэрыкьуэ гъуабжэ-фIыцIафэмрэ я кьэлъэтыхьыкIэм, зэхушытыкIэм кьегъэлыагъуэ, зы гьащIэм я насып шызэтемышуами, а тIум ахьрэтым насып кьазэрыщылысынур. НыбжьыщIитIым яку дэля лыагъуныгъэм и дамыгъэу (символу) тхакIуэм кьегъэлыагъуэ тхьэрыкьуйтIыр.

Мыз Ахьмэд и лыхьужьхэр гукьинэжщ. Лыхьужьхэм я гуфIэгъуэр ядэпIэтыну, гузэвэгъуэр ядэбгуэшыну, ящхьэщыпхыну ухуейщ. Я псалъэмакъым удимыхьэхынкIэ Iэмал иIэкъым, сыт щхьэкIэ жыпIэмэ ахэр гьэнщIащ псалъэжьхэмкIэ, псалъэ шэрыуэхэмкIэ, жыIэгъуэ щхьэхуэхэмкIэ.

Мы тхыгъэм кьызэрыщыдгъэлъэгъуащи, щIалэгъуалэрщ Мызым и тхыгъэхэм нэхьыбэу хэтыр. Ар зэрымышIэкиIэ апхуэдэу хьуауэ уегупсысыныр шыуагъэшхуэ хьунт. ЩIалэгъуалэр – гурыIуэгъуэщ, езы тхакIуэм тхэн шыщIидзам ныбжькIэ кьыгухьэу шытахэрщ. Ауэ тхакIуэр езыр кьыдэкIуэтеиху и лыхьужьхэри нэхьыжъ хьуащ. Ауэ абы шыгъуэми нэхьыжьхэмрэ ныбжьыщIэхэмрэ зэгъусэу тхыгъэм кьыхьуэвэныр зэпыуакъым. Нэхь ныбжь зиIэхэм я образхэр гьэщIэрэщIауэ, хабзэм, захуагъэм, Iушыгъэм я кьежьапIэу кьэгъэлъэгъуэныр 60 гъэхэм литературэм кьыхыхьа тхакIуэ щIалэхэм зэхуабла Iуэхуш. Мыз Ахьмэд и тхыгъэхэм щIагъуэ яхэткъым нэхьыжьхэмрэ

ныбжьыщІэхэмрэ яку дэлын хуей зэхушытыкІэхэр лъабжьэ зыхуэмышху, адыгэ лыжь е фызыжь екІу, бзэ щабэ-Іу щабэ, псори зыщІэ, псомкІи щІэгъэкъуэн хьуф узышыхуэмызэ. Абы и щапхъэщ «Гъатхэ уэс» повестыр.

XX лІэщІыгъуэм и 60–70 гъэхэм дунейм кытехъа художественнэ тхыгъэхэм «бжьыпэр щаубыд езы лэжьыгъэм, лэжьакІуэ гупым цІыхур зэриузэщІ, зэригъасэм ехъэллэ Іуэхугъуэхэм» [Тимижев, Тхагазитов 2009: 68]. ЩІэблэм гъэсэнэгъэ тэмэм егъэгъуэтыным, лэжьыгъэм щІэпІыкІыным, ныбжьэгъур гъэпэжныным ухуэзуций тхыгъэщ «Гъатхэ уэс» повестыр. Мыбы щызэхуэхъэсащ адыгэм игъащІэ лъандэрэ кыдекІуэкІ хабзэфІхэр: унагъуэм илын хуей нэмысри, нэхъыжьхэмрэ нэхъыщІэхэмрэ яку дэлыпхъэ пщІэри, нэгъуэщІ лъэпкъхэм яхудиІэпхъэ зэхушытыкІэри, щІэблэр зыхуэунэтІыпхъэ лъапІэныгъэхэри, цІыхугъэм и щапхъэхэри. Ахэр тхакІуэм зэрыдигъэлабгъур Мэкъуш Барэсбий и образымкІэщ, ар и ІэщІагъэкІэ ухуакІуэщ. Повестым щызэфІэгъуэващ, я щхъэ Іуэхум темыщІыхъауэ, зыхэт гупым, зэрыщыту жылагъуэм и сэбэп зыхэлхэр пхыгъэкІыным жьджэру хэлэжьыхъ цІыхум и образ щІэщыгъуэр.

Повестыр кыщІедзэ Іуэху гугъу ухуакІуэхэм зыфІагъэкІауэ. «Къуажэм зэрыдэса мазэ зытІушым къриубыдэу бийм ар Исраф зэтрищІат, зэхидыгъуат, цІыхум Іэщ, джэдкъаз яІэми фІашхат. Псом хуэмыдэу жылэм дэсхэм ягу къеуэрт клубыр: фашистхэр щыдахужым, лагъым щІалъхъэри ар къагъэуат» [Мизов 1992: 4] – мис, апхуэдэу къегъэлабгъуэ тхакІуэм зауэ нэужьым къуажэм и тепльэр.

Мыз Ахьмэд и прозэм зэрыщыту кыщыгъэлыгъуар къуажэмрэ къуажэдэсхэмрэ я псэукІэрщ, ІуэхушІафэрщ. Повестыр «къуажэ прозэкІэ» дызэджэ литературэ унэтІыныгъэм и щапхъэщ. Абы хэт персонаж нэхъыщхъэр – Барэсбий – кыщцалъхуари курыт еджапІэр кыщциухари къуажэрщ. Ар школым щыщІэсым дахэу сурэт ищІу щытащ икІи щІэхъуэпсырт художник хъуну. АрщхъэкІэ зи щхъэгъусэр Хэку зауэшхуэм хэкІуэда, бынитІ зыпІ фызабэм и щІалэр иригъэджену хузэфІэкІыркъым. Апхуэдэу щыхъум, ар Налшык макІуэри ухуакІуэхэм яхохъэ, икІи зи ІэщІагъэр фІуэ зылабгъу ІэщІагъэлІ Іэзэ мэхъу. Мыгувэуи гуп зыхэтым и бригадиру ягъэуэ, республикэ псом цІэрыІуэ щыхъауэ лэжьакІуэшхуэ кыхокІ.

Зэ еплъыгъуэкІэ Барэсбий и образым ямылейуэ зыри хэлъкъым: цІыху кызырэгуэкІщ, хьэлэлщ, псэ къабзэ иІэщ, цІыхухэр фІуэ елабгъу, ныбжьэгъухэр егъэпэж, пщІымрэ мыхъумыщІагъэхэмрэ хуэшэчыркъым. КІэщІу жыпІэмэ, Барэсбий сыт и лъэныкъуэкІи щапхъэ зытрах щІалэщ. Авторыр Барэсбий и образым апхуэдизкІэ хуэсакъащи, зэрыжаІэу, «бадзэ тримыгъэтІысхъэу» повестыр и кІэм нигъэсащ.

Барэсбий фІуэ илабгъу и щхъэгъусэ Лалусэ дунейм йохыж, зы хьыджэбз цІыкІу кыхуегъанэри, абы иужькІэ зы ильэс нэхъ дэмыкІыу и анэри малІэ. ЩІалэм ахэр хуабжьу зыхешІэ, псэкІэ егъэв, ауэ и хьэл-щэнкІэ, дуней тетыкІэкІэ зихъуэжыркъым. Ар сыт хуэдэ гугъуехъми пэльэщ цІыхуу ди пашхъэ кьрегъэуэ тхакІуэм.

ИкьукІэ ІупщІу тха хъуащ ухуакІуэ бригадэм хэт щІалэхэу Виктор, Вася, Сэлихъ, Жэмалдин сымэ я образхэри. Дэтхэнэр къащти – лэжьакІуэжьыщ, псэ

хьэлэл зиІэщ. Ауэ щхьэж езым и Іуэху еплъыкІэ, хьэл-щэн иІэжщ, зыр адреим пхухэгъэгъуэщэнукъым. Ар тхакІуэм и Іэзагъым щыхьэт техъуэхэм ящыщ зы нэщэнэщ.

Повестым гушыІэ дахэхэми уащыхуозэ. А ІэмалымкІэ тхакІуэм и тхыгъэр нэхъ еджэгъуафІэ ещІ. Абы и шапхьэщ гупыр унэ ныкъуэщІым и щыбагъымкІэ иІэ удзыщІэм хэсу тутын ефэ Вася зэрыдэгъушыІэр:

«– ФынакІуэ, дыщІэвгъэхьэж, – къэтэджыжащ Вася, – мы дыгъэм дижьэпэнущ.

– Но, Вася, уи кІуэщІым ит тутын Іугъуэр къэкъуальэу хуежъауэ ара? – къыхудэплъеящ абы Сэлихь.

Гупыр зэщІэдыхьэшхашц...

– Уэ, щІалэ, уи дзэлыфэр тІауэ мыбдей ущысурэ уи Зухъра цыкІур ягъэкІуэсэнщи, итІанэ сыкъэпщІэнщ. Узэжъэр сыт, къэпшэнумэ къаши апхуэдиз щытхъупсыр къызэбгъэжэх балъкъэр хьыршыныр тІугъахуэ.

– Шузгъахуэр Іуэху! Іуэхур хьыршыныр щыпшхкІэ, умыщІэххэу уи Іэпэхэр дэбгъэкІуэнкІэ хьунуши аращ. Уи Іэпэхэр пыпшхыкІыжмэ, итІанэ сыт узэрылэжьэнур?» [Мизов 1992: 31].

Гуауэщ анэ зимыІэж сабийм и Іуэхур. Барэсбий и хьыджэбз цыкІур фІуэ елъагъу икІи мы дунейм зыхуигъэдэн щыІэкъым. Сабийм ар кІэлъоплъ, зыхуей хуегъазэ. Анэ зимыІэж цыкІур ин хьумэ, жриІэнухэм йогупсыс: «Хьыджэбз цыкІу жыпІэрти узыхуей дыдэм хуэдэуи хьуат. АрщхьэкІэ гу щыпхуакъым... Сэращ зэщхьыр жыпІэрти, укызыззауэрт, сэри ар здэтэкъым... Иджы сыт, Іэсят уэ дунейм утетауи утемытауи ищІэркъым... Зэ мыхьуми ар къызэупщІынущ, «дэ щхьэ димыІэрэ мамэ» жиІэу. СщІэркъым жэуап естыжынури... Хьэуэ, абы лей къытезгъэхьэнтэкъым сэ, езым хуэдэм езгъэхьуэпсэнтэкъым, ауэ... анэ зимыІэж сабийм сыт и дуней» [Мизов 1992: 43].

Нобэрей ди щІалэгъуалэм и сурэт ІупщІ ищІат тхакІуэм пасэу. Тхьэгурымагъуэу къыщІэкІат ар. Абы и шапхьэщ, Петрович Барэсбий хуиІуатэ и гупсысэр: «ПщІэрэ, Боря, сэ иджыпсту сызэгупсысыр, – ІэщІэль башыр и бгъумкІэ игъэтІыльтри захуэу зэфІэтІысхьэжащ ар, – щІалэгъуалэращ... Зы махуэ гуэрым ветеран зытІущ дыхьуу ди гъунэгъу школым драгъэблэгъат. Зауэм дызэрыхэта сытхэр жыдагъэІэжащ... Езыхэр зэщыхуэпыкІащ, зыхуей ягъуэт, куэдым хашцыкІ, гъащІэм нэ жанкІэ кІуэщІропльыф, кІэщІу жыпІэмэ, губзыгъэхэщ, ауэ... ар зы лъэныкъуэкІэщ. НэгъуэщІ лъэныкъуэкІэ укьеплъмэ, дауэ Іуэхур зэрыщытыр? Гу лъыдмытэурэ, къытфІэмыІуэхуурэ е дымылъагъу зытщІурэ дэ щыуагъэшхуэ тІэщІокІ абыхэм я гъэсэныгъэм теухуауэ... СахэупщІыхьат, хэт школ нэужьым ухуакІуэу кІуэну е заводым рабочэу щылэжьэну жысІэри – зыми апхуэдэ мурад иІэу къыщІэкІакъым. Уеблэмэ абыхэм ящыщ зым жиІаращ, «рабочэр пщІэ зиІэ ІэщІагъэкъым, университетым сыщІэмытІысхьэфмэ, пщафІэу е тыкуэнтету седжэнущ»... Лэжьыгъэм пщІэ хуашцІу едгъасэркъым. Феджэ закъуэ жыдоІэри зыхуей псор яхудощІэ, догъафІэ. Гува-щІэхами апхуэдэ Іуэху бгъэдыхьэкІэм дыхущІегъуэжынущ дэ... Дэ ди зэманым щыгъуэ апхуэдэ гъэфІэни, апхуэдэ хьэулеи щыІакъым. Сыт хуэдэ Іуэхури тщІэуэ, лэжьыгъэм зыщыдмыдзейуэ дыкъэхьуащ» [Мизов 1992: 71–72]...

Хуабжыу уегъэпIейтей ФатIимэрэ Барэсбийрэ я зэхушытыкIэми, уигъэпIейтейм кышымынэу, языныкыуэхэм дежи Барэсбий шхьэкIэ укьегъэуIэбжь, «узэгуегъэп» ар егъэлеяуэ зэрыукIытэхым. Абы ФатIимэ фIыуэ ильэгъуаш, зыкьомри хуэзащ, ауэ екIи фIыкIи зы псалъэ жримиIэу повестыр еух. Барэсбий хьыджэбзым хуищIа лъагъуныгъэр псэкIэ егъэв, жэщкIэрэ игъэжеижыркыым: «Зыми ищIэртэкьым ар апхуэдэу щIыщытым и шхьэусыгъуэр. АбыкIэ кьуаншэр... ФатIимэт. НапIэзыпIэм кыкыуэуа жьапщэу имыщIэххэу, пэмыпIьауэ, зэуэзэпсэу а хьыджэбзыр абы и гъащIэм кыыхыхьат. Абы емыгупсысыну, игу иригъэхуну и гугъэ шхьэкIэ, Барэсбий кьехьулIэртэкьым, уеблэмэ кIуэтэху нэхь кьеныкыуэкьурей хьурт пщащэм хуэзэш и гур.

ГъэщIэгъуэныракъэ, и шхьэгъусэр дунейм зэрехыжрэ ФатIимэ нэхьрэ мынэхь Iейуэ абы хьыджэбз зыбжанэ цIыхугъэ хуэхьуат, ауэ игу зыкIэрыпщIа, гупсысэм хэзыдза яхэттэкьым – пщэдджыжь дыгъэпсым дэкIуэда уэсэпсу, ахэр псори IэщIэгъупщыкIыжат» [Мизов 1992: 108]. Барэсбийрэ ФатIимэрэ я Iуэхум и зэфIэхькIэ хьунур тхакIуэм тхыльеджэм кыыхуегъанэ.

Тхыгъэм куууэ кышыгыгъэлъэгъуаш цIыхур зыгъэгуфIэ, зыгъэпIейтей, зыгъэгузавэ Iуэхугъуэхэри. ЦIыхум и гурыгъу-гурыщIэхэр кызыэлухыным, я гущIэм тхыльеджэр игъэплъэным, абыхэм я гъусэу ар игъэгузэвэным, игъэгушхуэным и нэIэ нэхь тету Мызым повестыр иухуаш. Тхыльеджэм и псэр зыдэгугуфIэ персонаж гукьинэжщ Барэсбийрэ ФатIимэтрэ.

ТхакIуэм ищIа мурадым зэрылгъэIэс Iэмал нэхьшхьэщ абы и бзэр. Абы гулытэ лей хуэщIыпхьэщ. Бзэ дахэкIэ, кьулейкIэ тхаш повестыр. Тхыгъэм кьалэнышхуэ щагъэзащIэ эпитет, метафорэ зэмылIэужьыгъуэхэми. Ахэр апхуэдизкIэ и чэзууэ здекIупхьэм кьэгъэсэбэпа щыхьуащи, ягъэбелджылы хьэпшыпхэр, уи пащхьэ ильым хуэдэу, уагъэлыагъу. Псалъэм папщIэ, *эпитетхэу*: «гукьэкIыж IэфIхэр», «гурыщIэ шэху», «псэ кьабзэ», «гущIэ дурэ-шплIэрэшхэм», «гу пцIанэ тхьэмыщкIэр»; *метафорэхэу*: «и нитIымкIэ епыджащ», «и гур мэгъу», «гупсысэхэр зэрызохьэр», «дыщэ дамэ», «гупсысэ щIыIэ», «и шхьэр кыфIэхуаш», «нэкIэ йодэхашIэ», «псэкIэ егъафIэ», «поху и гущIэр», нэгъуэщIэхэри. Хьэлэмэт дыдэщ тхакIуэм кыигъэсэбэп *зэгъэтицэныгъэхэри*: «Бжьэ кьэпщIам ещхьу, цIыхухэр псыхьуэм щызэрызехьэрт», «зыщIэль пэшым и блынхэм хуэдэу, и фэр хужьт», «и нитIыр дыгъэу лыду», нэгъуэщIэхэри.

Повестым и бзэр ягъэдахэу, куэду кышыгыгъэсэбэпащ *адыгэ псалъэжь* купщIафIэхэри: «Гур зэрыгъум дыгъур ирожэ» [Мизов 1992: 9], «Пщэдджыжь хьэщIэр гъэхьэщIэгъуафIэщ» [Мизов 1992: 22], «Зы хьэнэф зы хьэнэф и пщыжщ» [Мизов 1992: 32], «Псы икIыпIэм унэмысу уи кIэр умыIэт» [Мизов 1992: 37], «ЛIэныгъэр Iыхьэмыгуэщщ» [Мизов 1992: 64], «Шыд пэтрэ ильэсым зэ мэфтрей» [Мизов 1992: 118].

Мыз Ахьмэд «*Щожэх аддэ жыжъэу Урыху*» и повестым зи гугъу кыитхуищIыжыр фашистхэм пIальэкIэ ди щIыпIэр щаубыда зэманырщ, абы щыгъуэ кьуажэдэсхэм зэрахьа лыгъэмрэ яхэлыа пэжагъымрэщ. Повестым образ нэхьшхьэу хэтщ ХьэсэлI Мэзан, абы и шхьэгъусэ Хьэнифэ, я бынхэу Алим, Iэнтисэ, Iэдииху. Тхыгъэм лъабжэ хуэхьуаш зауэ лъэхьэнэм лажьихьати имыIэу, «лъэпкьым и бий» цIэр фIащу, зи хэкур зрагъэбгына адыгэ

унагъуэм и къэкӀуэкӀыкӀар. Апхуэдэу абы къыщыӀэтащ Хэку зауэшхуэм къытхуихъа гупсысэхэм – тхъэмыщкӀагъэхэм ящыщ зы, иджыри къыздэсым ди литературэм гулгытэ зыхуимыщӀахэм, ди тхакӀуэхэм къалэтыну дзыхъ ямыщӀа Ӏуэху.

Хъэнифэ и къуэ Алим, къалэм унагъуэу щыпсэур, къыхуокӀуэж. Абы ирихъэлӀэу щхъэкӀуэри къыдохъэ – губгъуэм куэдрэ Хъэнифэ къыдита, я бригадиру щыта Мымей лӀыжбыр лӀат. Зэанэзэкъуэр абы макӀуэ, яхуогузавэ, дыуэщӀми ядыхотри къокӀуэж. Аращ повестым и сюжетыр и кӀыхъагъкӀэ зэрыхъур. Ауэ абы бгъуагъи иӀэщ, къызэрыгуэкӀыу щымыт Ӏуэхушхуэ куэдым хэӀэбэу.

Повестым блэкӀари къэкӀуэнури зэгъусэу къыщыгъэльэгъуэжащ, тӀуми чэзууэ щытепсэльыхъу. Зауэ нэужь зэманым гъэрыпӀэм ихуа ди лъэпкъэгъу куэдыр «нэмыщэхэм ядэлэжьащ» жаӀэри, мин бжыгъэкӀэ Сыбырымрэ Азие Курытымрэ ирашащ. Я Ӏуэху зэхагъэкӀыну гугъу зыдрамыгъэхьыщэу лажъэ зимыӀэ ди лъэпкъэгъу куэдым лей къатехъауэ щытащ. Апхуэдэхэм ящыщт ХъэсэлӀ Мэзан и унагъуэри. Аращ повестым и зы сюжет къудамэр зэпхари.

Хэку зауэшхуэр къыщыхъеям, Мэзан дзэм яшащ, арщхъэкӀэ и узыншагъэр щӀагъуэтэкъымы, мызауэу къагъэкӀуэжащ, хъужмэ, игъэзэжын хуейуэ. Куэд дэмыкӀыу нэмыщэхэр Псыхуабэ къэсати, Мэзан и гум тыхуакъым езым и ныбжьэгъухэр зауэм Ӏуту, «сысымаджэщ» жиӀэу къуажэм дэсыну.

ЗанщӀэу зигъэхъэзырри кӀуащ КъалэкӀыхъ щыӀа дзэ частым, ауэ абы зыри щыщимыгъуэтъжым, мурад ещӀ «партизанхэм яхыхъэну, абыхэм я гъусэу зэуэну». Езым и мурадым хуэдэ яӀэу щӀалищ гъусэ къыхуохъу. Мэзым макӀуэри къалыхъуэ партизан гупхэр, ауэ зыри ягъуэтыркъым. ИкӀэм-икӀэжым, къуажэ гъунэгъум къэкӀуауэ, сыт хуэдизкӀэ мысакъахэми, румынхэм яубыдри, Псыхуабэ дэт лъэхъуэщым ирадзэ. МазитӀ-щыкӀэ лъэхъуэщым щӀэсахэу, фашистхэм я дзэр ди щыпӀэм щрахужым, абы къокӀуэсыкӀыжхэри, ди къэралым и дзэхэм хыхъэжын я мураду, Псыхуабэ щыӀэ зауэлӀ зэхуэшэсыпӀэм макӀуэ, ауэ а щӀалиплӀым я Ӏуэхум тэмэму емыгупсысу, илъэсипщӀ къытральхъэри Сыбыр яшэ.

МыдэкӀэ, Мэзан и унагъуэр а псом щыгъуазэкъымы, я гугъэщ ар дзэм хыхъэжауэ зауэу. Къуажэм цагъэхъыбару хуожъэ Мэзан нэмыщэхэм я гъусэу щӀэпхъуэжауэ. Арати, нэмыщэхэр ди хэкум щыщыӀам абы ядӀэпыкъуахэм я унагъуэхэр Къэзахъстаным щашэм, Мэзан ейри даш.

Гулгытэ лей лъос Алим. И адэ зауэм кӀуэуэ къэзымыгъэзэжам и пӀэкӀэ балигъыпӀэ йоувэ. Уэхъутэ А. и «Хужъэ и къуэладжэ», «Геджэнокъуей къуажэ» тхыгъэхэм ещхъу, Алимхэ я унагъуэм псори ягъэву я къуажэжыым къэкӀуэлӀэжу, уеблэмэ насыпи ягъуэтауэ, иужькӀэ я гукъэкӀыжхэмрэ зэкӀэлыхъауэ щытщ.

Темэ нэхъ хэӀэтыкӀауэ къэгъэльэгъуапхъэщ лъэпкъ зэныбжьэгъуныгъэр. Ар къэӀуэта мэхъу Къэзахъстаным яша нэужь Алим ныбжьэгъу къыхуэхъуа Айтпайрэ Олжасрэ я образхэмкӀэ, уеблэмэ Айтпайхэ я унагъуэр псори абы хэгъэрей хуохъу. Алим и унагъуэр ерыскъыкӀэ гугъу щехъым, Айтпай абыхэм щӀакхъуэ къахуихъти яригъэшхт. Я бзэхэр зэмыщхъми, щӀалитӀыр фӀыуэ зэгурыӀуэт икӀи зэрыщӀэт. Олжас Алим лэжъапӀэ хузэригъэпэщащ. Ар езыр

парткомитетым и секретарщ. Цыхугъэшхуэ зыхэльщ. Сытым дежи кьыдэЛэпыкьуу, нэ лейкЛэ кьеплэу шытащ ар адыгэ щалэм. Езы Алими, апхуэдэу кьысхушчыт щалэм игу зэзгъэбгъэнкьым жыхуиЛэу, езэш имыЛэу лажьэрт.

Повестым увышЛэ хэха щеубыд адыгэ лъахэм. Тхаклуэм и персонажхэр а щышЛэм куэдрэ трегъэпсэлъыхь. Абы и шапхъэщ зи щышЛэ имысыж Алим и гум кьыгъэкьыжхэр икИ тхаклуэм ар мыпхуэдэу кьегъэлягъуэ: «Щалэ цыкьум и нэхэр зэтрелЛэ. Асыхъэтуи Урыху псыжбыр и нэгу кьыщлохьэ. Сыт нэхъри Алим нэхь кьышчтэнт иджыпсту абдеж кьышыхутэну. Iугъуэльхъэнти, зигъэнщыху ефэнт. ЩыЛэмыл хъужауэ, сыту псы Iэфылуэ ар...» [Мизов 2002: 34].

Тхаклуэм Хьэнифэ и гупсысэхэмкЛэ шыгъуазэ дыхуещИ гъащЛэм и хьэлэмэтагъым: «Ей, гъащЛэ, гъащЛэ, сыту куу уэ уи лъащЛэр, сыту зэмыфэгъу куэду узэхэхуэна... Зым и Iутыжщ, адрейм и хьэдагъэщ. Зыр уанэгум исщ, адрейм и псэр питхъыу йокьу. Зыр тхэмэ, адрейр малЛэ. Апхуэдэу цыхур щхьэ зэхидзу пЛэрэ алыхьым? Пэжщ, пэжщ ди адэ мыгъуэм жиЛэу шытар – а псор гъэунэхуныгъэу аращ» [Мизов 2002: 135].

Хьэнифэ и образыр тхаклуэм нэхьыфлу кьехьулахэм ящыщ зыщ. Хьэнифэ сытым дежи гугъуехьыр зылыагъу, зыхэзыщЛэ цыхуш. Абы сыт хуэдэ гъащЛэ хьэлъэ, дыдж кьымыгъэщлами, флэклуэдакьым анэ быдзышэм щыгъуу зыщлапкьла цыхугъэр. Ихьумэфащ анэ гу шабагъри. ГъащЛэм сыт хуэдэу имылуэнтлами, зэфлищкьыфакьым а цыхубз гуащлафЛэр.

Къэзахъстаным абы шигъэва бэлыхьыр псалъэкЛэ пхужыЛэнукьым, и пхьуйтлым я кьупщхьэхэр хьэлуцыдзхэм кьышлаткьыкьыжауэ ар зэрызэхуихьэсыж закьуэр анэм гузавэгъуэу хурикьунут... ИлъэсипщкЛэ (абы и нэхьыбэр езым кьыткьыжа щыунэм щихьащ) Къэзахъстан сэтейм шыщылам мы цыхубз лажьэншэм и фэм дэклам укьыщеджэкЛэ, уи нэпсхэр пхуэубыдыркьым. Ауэ сыт хуэдэ гузэвэгъуэ, гугъуехь Хьэнифэ и псэм темылъами, абы кьару кьегъуэт кьыхуэнэжа и кьуэ закьуэм щхьэкЛэ псэуну, а щышЛэ бзаджэми кьыкьыжыну. Апхуэдизыр зыгъэва цыхубзыр гу щыЛэ хьуакьым, абы ихьумаш цыхугъэ лъагэр, кьыщальхуа щышЛэм хуиЛэ лъагъуныгъэр. Хьэнифэ и щалэ закьуэр лъэ быдэкЛэ игъэуващ, унагъуэу игъэткьысыжаш, кьуэрыльху цыкьлухэри игъуэтащ. Ауэ лейуэ кьылысар абы и гум дыркьуэшхуэу кьытенащ. «Цыхуфэр Iувщ», – жилащ адыгэм. Ар иджыри зэ ди фЛэщ ещИ Хьэнифэ и образым.

Зэманыр и пэкЛэ мэклуатэ. Мэзани илъэсипщИ телъар еухри кьегъэзэж, и лъакьуэ лъэныкьуэри пымытыжу. Къэралым и унафэкЛэ а ирашауэ шыта унагъуэхэми лажьэ ямыЛэу лей кьазэрытехьэхэмкЛэ тхыль ялыгъыу Хэкум кьагъэзэж. Хьэнифэ кьуажэм зэрыдыхьэжу я унэм клуэжын и пэкЛэ, Урыху псыхьуэм дохъэри, псым йофэ и сабиитлым я цлэкЛэ, и напэр етхъэщИ урыхупс кьабзэмкЛэ, апхуэдиз илъэс лъандэрэ и нэклум телъа нэпсыр третхьэщкьыкьы.

Гукьынэжщ ахэр хуит шащкьыжам кьызэрежъэжари. Гъыт кьэзахъхэр, фылуэ яльэгъуа, апхуэдиз илъэскЛэ зыдэпсэуа я гьунэгъухэр ежъэжти, ахэр адыгэхэм кьельэлурт кьэнэну. Гъыт адыгэхэри, гъыт кьылы гьунэгъум хуэдэу фылуэ яльэгъуа кьэзахъхэр ягу кьеуэрти. Уеблэмэ «дыкьэнэн-тЛэ» жаЛэу щыЛэ-щыЛэу зигу кьэкьахэри яхэтт, ауэ адэжъ лъапсэм гури псэри кьелэрт.

Алимрэ Нэдахэрэ я зэхушытыкІэм уегъэлыагъу лыагъуныгъэм и дахагъыр, абы цІыхум зэфІэкІ куэд зэрыбгъэдилъхэр. Дауэ зэпэжыжъэу а тІур шымытами, ахэр гукІэ зэпэгъунэгъут. Тхыгъэм шыболъагъу а тІум псалъэ зыжрамыІэми, псэкІэ зэрызэрыщІэр. Алим и нэхэр зэтрипІэмэ, Нэдахэ и щхъэц кІыхьыр, и нэ фІыцІэ дахэхэр илыагъурт. Нэдахэ абы сытым дежи письмо хуитхт икІи кыуажэм хыбарыщІэ щыІэмэ, щыгъуазэ хуищІт. Алим и письмом кыышигъэлыагъуэрт хыджэбзым зэрыхушытыр, хамэ щІыпІэм зэрыщыІэ щыкІэхэр. Повестым ущеджэкІэ, занщІэу уигу кьокІ абы письмо зэрызыхуатхыр зыгуэрым ещхуэ зэрышытыр. ИкІи уегупсысмэ, урыс тхакІуэ цІэрыІуэ Пушкин А.С. и «Евгений Онегин» романым апхуэдэу письмо Онегинымрэ Татьянэмрэ зэхуатхыу зэрышытар кыбощІэж. Хьэлэмэтщ, зэпэгъунэгъуу зыфІэкІуэд дапщэ щыІэ? Ауэ Алимрэ Нэдахэрэ зэпэжыжъэми, яхузэфІэкІащ я лыагъуныгъэр яхъумэн.

ТхакІуэм и лІыхъужьхэм я нэхъыбэр цІыху кьабзэщ, лІыгъэ зыхэль, лэжыгъэм зи гумрэ зи псэмрэ ета, напэм кьемызэгъын Іуэху пхуэзымылэжыын, пэжыгъэр зи гум хэпща, цІыхугъэ дахэм нэхъри лыагъугъуафІэ ищІ, лыагъуныгъэ нэсым зи псэр уэгум ирихъэ цІыху хьэлэмэтхэщ. Ауэ мы жытІам кыкІыркыым Мызым и тхыгъэхэм кыыщыгъэлыгъуа лІыхъужьхэр псори «зэщІэщІыуэ» щытхэу. Хэтщ абы и ІэдакьэщІэкІхэм цІыху мыхъумыщІэхэри, зи напэ улыяхэм я образхэри. Мыбдежым жытІам и шапхъэу кьэбгъэлыагъуэ хъунуц «Щожэх аддэ жыжъэу Урыху» повестым хэт бригадирыр, Хьэбашэ, Къэнжалыкыуэ Мылий сымэ.

Художественнэ тхыгъэм хэт лІыхъужьым нэІуасэ ухуэху хабзэщ абы и теплъэмкІэ, и портретымкІэ. А Іэмалри Іэзэу и повестым кыыщегъэсэбэп тхакІуэм. Хьэнифэ и образыр апхуэдизу ІупщІу тхакІуэм уи нэгум кыыщІегъэхэри, езы дьдэр уи нэкІэ пльагъу хуэдэу кыыпщоху. «Дахагъэр зэкІужщи, зэкІужыр фащэщ» жыхуаІэраци, тхакІуэм зытепсэльыхъ цІыхум и теплъэр ІупщІу ди нэгу кыыщІегъэувэ.

АбыкІэ тхакІуэм сэбэп кыыхуоху описаниекІэ дызэджэ текст лІэужыгъуэм ар хуэІэзэу зэрыщытри. АбыкІэ тхакІуэм егъэбелджылы цІыхум и хьэл-щэнымрэ и зыужьыкІэмрэ, кьэзыухъуреихъ кьэхъукъащІэхэм литературэ лІыхъужьыр зэрыхушытыр. Ауэ мы Іэмалыр тхакІуэм имычэзууи кыигъэсэбэпыркыым, щыпІэ леи иригъэубыдыркыым.

Тхыгъэм и темэмрэ и гупсысэ нэхъыщхьэмрэ тхакІуэм кыызэригъэлыагъуэ хабзэр кыигъэщІ образхэмкІэщ, абыхэм я хьэл-щэн нэхъыщхьэхэмкІэщ, я ІуэхущІафэхэмкІэщ, гъащІэм хуаІэ щытыкІэхэмкІэщ, я гурыгъу-гурыщІэхэмкІэщ, бзэм и кыулеягъэмкІэщ. Мыз Ахьмэд и творчествэм набдзэгубдзаплъэу упхырыплъэмэ, гу лъумытэу кьанэркыым абы и тхыгъэхэм темэ зэмыщхъ куэд кыызэрыщІэтым. Щальхуа щІыналъэр, блэкІа зауэр, лъэпкьхэм я зэныбжъэгъуныгъэр, лэжыгъэр, дунейр кыызэрыхъурэ цІыхум кыыдэгъуэгурыкІуэ ныбжъэгъугъэ дахэр, лыагъуныгъэ кьабзэр, пэжыгъэр – мыхэращ Мызыр зытетхыхьыр. Къыхэгъэщын хуейщ сыт хуэдэ темэ и тхыгъэхэм кыыщымыІэтами, тхакІуэм фІэщхъуныгъэ хэльу ар зэпкьрихын зэрыхузэфІэкІар. Щэч лъэпкь кыытепхьэркыым абы и тхыгъэ псори гъащІэм кыызэрыхыхым.

ТхакIуэм дежкIэ льяпIэщ, кьалэнышхуэщ нобэрей ныбжьыщIэхэм я дунейр, я гурыгьу-гурыщIэхэр, я гуращэхэр, я хьэл-щэнхэр белджылы, IупщI шыныр. Художественнэ тхыгьэхэм я лыхьужь нэхьыщхьэхэм ядэтльагьун хуейщ пщэдейр зыгьэбжьыфIэфын цыхум и шапхьэ. Апхуэдэ кьару бгьэдэлъмэщ тхакIуэм и кьалэмым кьыгьэщI образыр шапхьэрэ гьуазэрэ щыхьур. ЩIэблэр зыдэплъеин шапхьэрэ гьуазэрэ хьуа образ купщIафIэщ Мыз Ахьмэд кьыгьэщIахэри. Ахэр зэщхьэщокI мыхьэнэ нэхьыщхьэ зиIэрэ мыхьэнэ нэхь мащIэ зиIэхэу. А образхэр зэпыщIащ я лэжьыгьэкIэ, я щхьэ IуэхукIэ, мурадкIэ, зыщIэбэн, зыщIэхьуэпс IуэхугьуэхэмкIэ.

Дэ дызэреплтымкIэ, Мыз Ахьмэд адыгэ литературэм езым и льягьуэ щыпхызыш тхакIуэхэм ящыщ зыщ. Абы и творчествэм щынэхьыщхьэр иджырей щIалэгьуалэрщ – кьэкIуэнур зейхэрщ. Ар гупсысэ щIэщыгьуэрэ гурыщIэ кьабзэкIэ и тхыгьэхэм наIуэ щыщIыну хущIокьу. И нэгу щIэкIыр зэрызыхищIэм и кууагьымрэ ар кьызэриIуэтэжыфым и шэрыуагьымрэщ тхакIуэм и зэфIэкIхэм я зэхэгьэкIыпIэри, абы и пщIэр здынэсым и пщальэри. ЕхьулIэныгьэу кьэлъытэн хуейщ узытет дунеймрэ узыхэт гьащIэмрэ я нальэ щхьэхуэхэр кьэбубыдыфрэ зы нальэр адрейм зэрыпыщIар Iэрыхуэу кьэпIуэтэныр, абы зи гупсысэ хунэмысхэм гу лъебгьэтэныр. А псори гупсысэшхуэ гуэрым кьызэщIигьанэуи щытын хуейщ. Ар кьохьулIэ Мызым.

Ди лэжьыгьэм IупщI кьызэрищIащи, Мыз Ахьмэд литературэ жанр зэмылIэужьыгьуэхэр кьегьэIурыщIэ: повесть, рассказ, новеллэ, нэгьуэщIхэри. Кьышта темэр нэхь кьызэкIуэщIызыхыфыну кьилъытэ жанрырщ абы кьыгьэсэбэпыр. Ауэ псоми ягьэзащIэр зы кьалэнщ: цыхум и гьащIэр сакьыу кьэхутэн, абы и гум щыщIэхэр, гурыгьу-гурыщIэхэр зэпкьрыхын, гьащIэм хэбакьуэ ныбжьыщIэр зыIуэу льяпощхьэпохэр кьызэрызэригьэкIыну щIыкIэр егьэлягьун, бзэр узытепсэлыхь Iуэхугьуэм тэмэму хуэуэщIауэ, егьэлей хэмыту кьэгьэсэбэпын. Мис а кьалэн льяпIэхэрщ зыхуэлажьэри, зыхуэпэжри тхакIуэ, публицист Iэзэ Мыз Ахьмэд.

СПИСОК ИСТОЧНИКОВ И ЛИТЕРАТУРЫ

История адыгской... 2021 – *История адыгской (кабардино-черкесской) литературы*. Т. 3 [На каб.-черк. яз: Адыгэ (кьэбэрдей-шэрджэс) литературэм и тхыдэ. Ещанэ тхыль]. – Нальчик: Издательство М. и В. Котляровых, 2021. – 508 с.

Мизов 1992 – *Мизов А.Л.* Весенний снег: Повесть, рассказы [На каб.-черк. яз: Гьатхэ узэ: Повесть, рассказхэр]. – Нальчик: Эльбрус, 1992. – 173 с.

Мизов 2002 – *Мизов А.Л.* Течет далеко река Урух: Повесть. Рассказы, новеллы [На каб.-черк. яз: Щожэх аддэ жыжьэу Урыху: Повесть. Рассказхэр, новеллэхэр]. – Нальчик: Эльбрус, 2002. – 222 с.

Тимижев 2006 – *Тимижев Х.Т.* Грани. Состояние современной кабардино-черкесской литературы и ее задачи [на каб.- черк. яз.: Гьунапкьэхэр. Иджырей адыгэ литературэмрэ абы кьыпэщыт кьалэнхэмрэ] // Iуащхьэмахуэ (Эльбрус) [Литературно-художественный и общественно-политический журнал. На каб.- черк. яз.]. – 2006. – № 6. – С. 90–108.

Тимижев, Тхагазитов 2009 – *Тимижев Х.Т., Тхагазитов Ю.М.* Адыгский роман: эволюция жанра и художественно-эстетические особенности [На каб.-черк. яз.: Адыгэ льяпкь роман: и тхыдэ гьуэгуанэмрэ художественнэ нэцэнэхэмрэ]. – Нальчик: Издательство КБИГИ, 2009. – 168 с.

REFERENCES

Istoriya adygskoi (kabardino-cherkesskoi) literatury [History of Adyghe (Kabardino-Circassian) literature]. Т. 3 [Na kab.-cherk. yaz: Adyghe (k"eberdei-sherdzhes) literaturem i tkhyde. Eshchane tkhyl"]. – Nal'chik: Izdatel'stvo M. i V. Kotlyarovykh, 2021. – 508 p. (In Kabardian-Circassian).

MIZOV A.L. *Vesennii sneg: Povest', rasskazy* [Spring Snow: A Tale, Stories] [Na kab.-cherk. yaz: G"atkhe ues: Povest', rasskazkher]. – Nal'chik: El'brus, 1992. – 173 p. (In Kabardian-Circassian).

MIZOV A.L. *Techet daleko reka Uruk: Povest'. Rasskazy, novelly* [The Uruk River flows far: The Tale. Short stories, short stories] [Na kab.-cherk. yaz: Shchozhekh adde zhyzh'eu Urykhu: Povest'. Rasskazkher, novellekher]. – Nal'chik: El'brus, 2002. – 222 p. (In Kabardian-Circassian).

TIMIZhEV Kh.T. *Grani. Sostoyanie sovremennoi kabardino-cherkesskoi literatury i ee zadachi* [Facets. The state of modern Kabardino-Circassian literature and its tasks] [na kab.-cherk. yaz.: G"unapk"ekher. Idzhyrei adyghe literaturesre aby k"ypeshchyt k"alengkhemre]. In: Iuashchkh'emakhue (El'brus) [Literaturno-khudozhestvennyi i obshchestvenno-politicheskii zhurnal. Na kab.-cherk. yaz.]. – 2006. – № 6. – P. 90–108. (In Kabardian-Circassian).

TIMIZhEV Kh.T., TKhAGAZITOV Yu.M. *Adygskii roman: evolyutsiya zhanra i khudozhestvenno-esteticheskie osobennosti* [Adyghe novel: the evolution of the genre and artistic and aesthetic features] [Na kab.-cherk. yaz.: Adyghe l"epk" roman: i tkhyde g"ueguanemre khudozhestvenne neshchenekhemre]. – Nal'chik: Izdatel'stvo KBIGI, 2009. – 168 p. (In Kabardian-Circassian).

Авторхэм теухуауэ

Хь.Т. ТЫМЫЖЬ – филологие щІэныгъэхэмкІэ доктор, профессор.

Н.Б. Бозий – филологие щІэныгъэхэмкІэ кандидат, доцент.

Information about the authors

H.T. Timizhev – Doctor of science (Philology), professor.

N.B. Bozieva – Candidate of Science (Philology), docent.

Информация об авторах

Х.Т. Тимижев – доктор филологических наук, профессор.

Н.Б. Бозиева – кандидат филологических наук, доцент.

Авторхэм я хэльхэныгъэхэр: Статъяр гъэхэзырыным дэтхэнэ авторми зэхуэдэ хэльхэныгъэ хуищІащ. Авторхэм жаІэ зэгурымыІуэныгъэ лъэпкъ яку зэрыдэмыльыр.

Contribution of the authors: the authors contributed equally to this article. The authors declare no conflicts of interests.

Вклад авторов: все авторы сделали эквивалентный вклад в подготовку публикации. Авторы заявляют об отсутствии конфликта интересов.

Тхыгъэр редакцэм кърагъэхьащ 05.02.2024 гь.; рецензэ нэужьым къаштащ 15.03.2024 гь.; къытрадзэнущ 27.03.2024 гь.

The article was submitted 05.02.2024; approved after reviewing 15.03.2024; accepted for publication 27.03.2024.

Статья поступила в редакцию 05.02.2024 г.; одобрена после рецензирования 15.03.2024 г.; принята к публикации 27.03.2024 г.